

Literární druhy, formy a žánry

Literární druhy:

epika

vyjadřuje pocity, emoce, dojmy, snaží se zachytit skutečnost v jedinečném okamžiku, nemá děj

lyrika

založen na ději, předpokládá se uvedení na scéně, odvíjí se pomocí monologů a dialogů

drama

založen na ději, příběh je vyprávěn s postavami, prostředím

Literární formy:

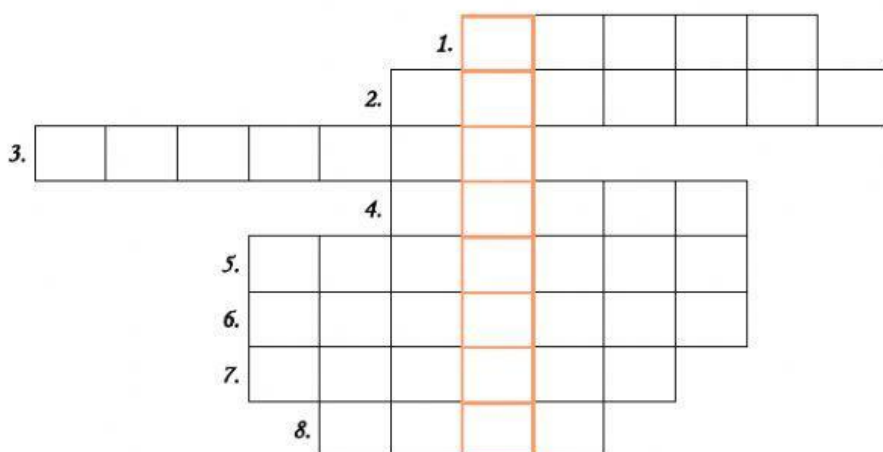
poezie

stavebními jednotkami jsou verš, sloka (strofa)
básnictví

próza

stavebními jednotkami jsou slovo, věta, odstavce, kapitola, díl, kniha, cyklus
běžná, přirozená forma psaného textu

Literární žánry:

1. prozaický text se složitou výstavbou, kromě hlavní dějové linie může obsahovat i další, vystupuje zde mnoho postav a ty procházejí vývojem

2. kratší prozaický útvar, jeho příběh má jednoduchý děj, který nemá takový spád a napětí

3. krátká kritická, vtipná satirická báseň zakončená pointou, ostře se vyjadřuje k určité události, osobě, jevu

4. veršovaný nebo prozaický alegorický příběh, zvířata, rostliny či věci jednají jako lidé, většinou obsahuje mravní ponaučení

5. chronologicky zaznamenává historické události, může být ve verších i v próze; většinou se vyhýbá hodnocení či uvádění jednotlivých událostí do souvislosti

6. pojednává o životě světce; dva druhy – celý život světce X vrcholná fáze = umučení a nanebevstoupení

7. náhrobní nápis

8. rozsáhlé veršované epické dílo, pravděpodobně nejstarší žánr velké epiky

tajenka:

Vytvoř pro tajenku nápovědu do křížovky:

Který český autor tento žánr „vymyslel“?

K ukázkám přiřaď odpovídající číslo literárního žánru z křížovky.

Zastoupena jsou všechna čísla, každé pouze jednou.

Léta od narození páně dewitistého třicátého Otto syn císaře Jindřicha pojal za manželku Edgidu dceru krále anglického.

Léta od narození páně dewitistého třicátého prvního císař Jindřich krále Bodrů a krále dánského učinil křesťany.

Léta od narození páně dewitistého třicátého druhého, čtvrtého dne měsíce Března přeneseno jest tělo swatého Wáclawa mučenníka z Boleslawě hradu na hrad Pražský ze zawilosti bratra nenáwistiwého. Nebo bratr jeho Boleslaw ode dne ke dni hůř a hůř čině, nejša nikterak hnut litostí nad zločinem swým, nemohl toho sněsti w hrdé mysli, že pro zásluhy swého mučenníka Wáclawa bůh zjewował nesčíslné zázraky nad rakwí jeho; pročež nařídil podtaji služebníkům sobě wěrným, by jej přenesli do Prahy a w noci w kostele sw. Wíta pohřbili, aby tudy, když by bůh jaké diwy ukázal swatým swým k oslawě, nebylo přičteno zásluhám jeho bratra, než swatého Wíta mučenníka.

Tak co zatím to na mysli a v srdci přemítal Odysseus, poslal naň velikou vlnu mocný vládce Poseidon, hroznou, úžasnou, obloučnou, jež ho zasáhla. Jak když na mlatě vítr burácný zavěje v kopku plev vyschlých a je kol rozptýlí na strany různé: tak voru rozptýlil dřeva dlouhá. Avšak Odysseus rouč na jeden sedl trám jako člověk koňmno jedoucí a svlekl roucho, které jasná jemu skytla Kalypso.

Zajíc není příliš statečný. Když mu hrozí nebezpečí, dá se na útěk a spoléhá se, že ho rychlé nohy donesou do bezpečí. Běhá jako vítr a rád se ostatním vychloubá, že ho ještě nikdo nedokázal předběhnout.

Jednou zajíc potkal želvu. Chvilí ji pozoroval, jak se pomalu sune po cestě a na zádech nese těžký krunýř, a přišlo mu to k smíchu.

„Hej, želvo,“ zavolal, „jak se můžeš takhle loudat? Přidej do kroku! Nevadí ti, že budeš všude poslední?“

„Když bude třeba, dokážu být i první,“ odpověděla želva a svým pomalým tempem pokračovala v cestě.

Zde leží Jiří Wolker, básník, jenž miloval svět
a pro spravedlnost jeho šel se bit.
Dřív než moh' srdce k boji vytasit,
zemřel – mlád dvacet čtyři let.

František Mílec se mechanicky sklonil k botě a roztřesenými prsty hledal konce tkaniček. Viděl při tom bosé Bětuščiny nohy, jak pleskají po prknech podlahy, míříce ke dveřím. Jeden krok, druhý, třetí. Pak prudké, nenadálé zastavení plné zmatku, jako když slepec vrazí do zdi.

Ve dveřích stáli čtyři gestapáci s napřaženými pistolemi. Vřítíli se do světnice, a odstrčivše Bětušku stranou, hnali se rovnou k Milcovi. Glaser jej na přivítanou uhodil kovovou hlavní do čelisti.

„Vstaň, lumpe! Ted' už nám neutěčeš!“

František Mílec, ohromen do němoty, sáhl si na zkrvavenou tvář a ztěžka zkoušel povstat. A tu ho srazili novou divokou ranou pod spánek:

„Přiznej se, prase! Tys kradl dynamit!“

Podruhé vstal. Jako když už odchází do jiného světa, s očima v sloup, rozlomeným hlasem se přiznal:

„Krad sem.“

Jan Drda: *Němá barikáda, Hlídač dynamitu*

Sedmero (běda, ó žel!) pak oštěpů vytáhli z těla,
sedmero ran se na těle zjevilo, hlubokých, těžkých,
nachové krve proud se prýštil ze svatých údů.
On však, pozdvihnuv k nebi svůj zrak a spolu i srdce,
nezastrašen tu stál a potom si k modlitbě klekl,
neboť laskavé ruce mu svírala provazů pouta,
prosil pokorně Krista, by odpustil lidu ten zločin.
Neskončil ještě tu prosbu, a odešel z toho světa.
Tak ta zbožná duše, tak vylétsi z žaláře těla,
s Kristem vždy milovaným se raduje u věčné slávy.
Surová barbarská cháska, ach, jása nad zdarem vraždy.

Verše o utrpení svatého Vojtěcha, biskupa a mučedníka

Nechod', Vašku, s pány na led,
mnohý příklad máme,
že pán sklouzne a sedlák si
za něj nohu zláme.

Tu noc nespala. V cele byla zima a temno jako v hrobce a rozeznala jen tolik, že osoba – kterou sem uvrhli k ránu – je žena. A když dovnitř mříží pomalu začalo pronikat světlo, s šokem, i když ne právě s překvapením zjistila, že je to Wanda. V bledém úsvitu začala na Wandině tváři rozeznávat škaredou ránu; byla skutečně ošklivá a Sophii připomínala rozmačkané červené hrozny. Už ji chtěla vzbudit, ale rozmyslela si to a stáhla ruku zpátky; jenže Wanda se v tom okamžiku sama probudila, zasténala, zamrkala a zůstala hledět do Sophiiných očí. Nikdy nezapomene ten údiv ve Wandině rozbité tváři. „Zosia!“ vykřikla a objala ji. „Zosia! Co proboha tady ty děláš?“

Sophie propukla v pláč a plakala tak zoufale a nešťastně Wandě na rameni, že to trvalo dlouhé minuty, než byla s to ze sebe dostat slovo. Wandina síla a trpělivost byla pro Sophii jako vždycky zdroje útěchy; Wanda jí konejšivě šeptala do ucha a hladila ji mezi lopatkami, jako by to dělala sestra, matka nebo pečlivá ošetřovatelka; Sophie by byla dovedla v jejím náručí i usnout.

William Styron: Sophiina volba

Epigram

Epigramy jsou krátké básně, které vtipně reagují na nějakou situaci, kritizují nějakou osobu apod. Nejznámějším českým tvůrcem epigramů je Karel Havlíček Borovský. Zde máte některé z jeho epigramů.

Selský

Farář dělá z chleba a vína
pro duše selské
tělo a krev:
sedlák dělá tělem a krví
pro tělo kněžské
víno a chleb.

Verba docent, exempla trahunt

„Co sám nechceš, nečiň jinému!“
žáku pravil kantor kdesi,
třepaje ho za pačesy.

Pokus se napsat vlastní epigram. Reaguj na současný svět, soudobou společnost, aktuální problém... Nezapomeň na vtip!

Etymologický

Odkud vzalo – zkouším žáky –
jméno Rakous počátek? –
Od raků, neb oni taky
chodí pořád nazpátek!

Otec a matka

„Bůh, náš otec, pro chování
deset nám dal příkázání,
ale církev, naše máť,
zkrátila je v jedno: „Pláť!“

Epitaf

V ukázkách pod křížovkou jsi se již s jedním epitafem setkal/a. Napsal si ho sám český básník. Dalším takovým příkladem, kdy si někdo napsal vlastní epitaf je ten následující.

Na život a smrt se vyser,
tady leží Zbyněk Fišer.

Epitaf Egona Bondyho (vl. jm. Zbyněk Fišer)

Ano, je to trošku morbidní. Přesto... Zamysli se nad tím, jaká slova by měla být na tvém náhrobku, aby tě vystihovala? Pokus se napsat svůj vlastní epitaf.

Další literární žánry (a stále nejsou všechny):

Spoj žánr s jeho charakteristikou.

balada

krátký, prozaický žánr, děj směřuje přímočaře k vrcholnému momentu, k pointě, mívá rychlý spád

elegie

oslavná, radostná lyrická báseň nebo píseň

kancionál

= znělka, básnická forma skládající se ze 14 veršů rozdělených do 4 strof; první dvě čtyřveršové, druhé dvě tříveršové

novela

veršovaná skladba, pochmurná, končí tragicky, zachycuje marný zápas člověka s přírodními nebo společenskými silami

óda

soubor duchovních písní, určen pro bohoslužbu

romance

dlouhé, učené pojednání

sonet

= žalozpěv, báseň vyjadřující smutek

traktát

báseň, která volí optimistické téma, se šťastným koncem